

Kritika

POVIJEST SLAVONIJE KOJA TO NIJE

UDK 94(497.5 Slavonija)(049.3)

Bože Mimica: *Slavonija od antike do XX. stoljeća* (Zagreb: V.B.Z., 2009.), 496 str.

Bože Mimica: *Slavonija u XX. stoljeću* (Zagreb: V.B.Z., 2009.), 411 str.

Bože Mimica: *Slavonija – zlatno srce Hrvatske. Povijest Slavonije od antike do XX. stoljeća*, knjiga I-II (Rijeka: Dušević i Kršovnik d. o. o., 2012.), 688 + 548 str.

Sinteza povijesti Slavonije još nije napisana. Povjesničari se do danas nisu upustili u taj pothvat, bilo individualno, bilo kolektivno. Objavljena su, doduše, pojedina djela koja se, s različitih polazišta, manje ili više približavaju ostvarenju toga zadatka. Nedavno je, tako, objavljena pozamašna knjiga Mirka Markovića *Slavonija: povijest naselja i podrijetlo stanovništva* (Zagreb, 2002). No, to je u prvom redu zbirka sažetih lokalnih povijesti slavonskih naselja, s kratkim povijesnim uvodom za svaku aktualnu županiju čiji je prostor djelomično ili u cijelosti obuhvaćen tom sintezom. Politička, gospodarska i crkvena povijest Slavonije u tom je opsežnom pregledu iznesena samo u osnovnim crtama, k tome na metodološki i koncepcijski uvelike zastario način. Težište je djela, kao što naslov naznačuje, na povijesnoj demografiji (naseljima i stanovništvu), ali je i u tom pogledu knjiga daleko ispod analitičke razine koja se danas očekuje od te discipline. Stoga je još uvijek, kada je riječ o demografskoj povijesti Slavonije, puno zanimljivije, analitičnije i inteligentnije štivo slična sintetska knjiga Stjepana Pavičića *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji* (Zagreb, 1953).

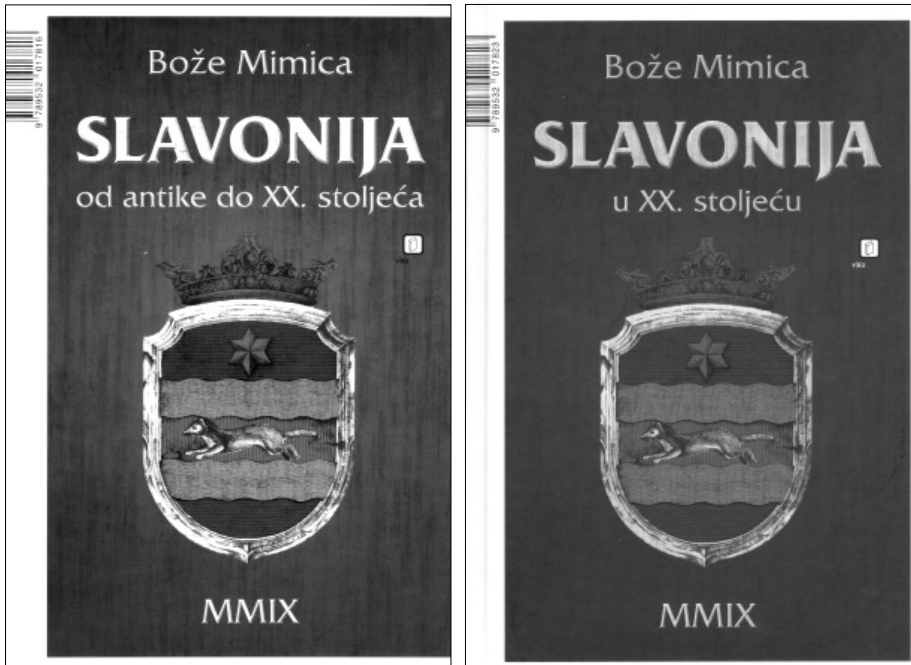
U ranijem razdoblju, knjiga koja ima neka obilježja povijesne sinteze jest djelo Josipa Bösendorfera *Crtice iz slavonske povijesti, s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, cisdravske Baranjske, Vukovske i Srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku* (Osijek, 1910). Kao što priliči sintezi, knjiga započinje “Geografskim uvo-

dom” i “Prehistorijom”, ali je ustvari - kao što i sam autor priznaje stavljajući u naslov skromnu kvalifikaciju “crtice” - zbirka sastavljena od vrlo neujednačenih dijelova, među kojima najviše prostora zauzima povijesnotopografski katalog srednjovjekovnih naselja u cijelosti preuzet iz priručnika mađarskog arhivista Dezsőa Csánkija. Žanrovska odrednica “crtice” još je primjerenija nevelikoj knjizi Rudolfa Horvata *Slavonija: povjesne rasprave, crtice i bilješke, Knjiga I.* (Zagreb, 1936), koju je autor zamislio kao prvu u nizu od pet knjiga pod tim naslovom, ali je za života dospio sabrati i objaviti samo jednu. Činjenicu da ti raznovrsni prizori i manje teme iz povijesti Slavonije i Srijema ne tvore koherentnu cjelinu autor nije ni pokušao prikriti, pa svoje sabrane članke nije čak ni složio kronološkim redom.

Koherentnija sintetska djela o Slavoniji u starijoj hrvatskoj historiografiji potječu iz pera znamenitih povjesničara Tadije Smičiklasa i Ferde Šišića. Smičiklasova dvosveščana *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije* (Zagreb, 1891) obrađuje razdoblje velikoga habsburško-turskog rata u kasnom 17. stoljeću, s posebnom usredotočenošću na Slavoniju. Šišićeva mladenačka knjiga *Županija virovitička u prošlosti* (Osijek, 1896) prikazuje pretežno novovjekovnu povijest područja Virovitičke županije, koja je do ukidanja slavonske Vojne granice bila izrazito najprostranija slavonska županija. Prvo je djelo, prema tome, kronološki ograničeno na nekoliko desetljeća, a drugo zahvaća samo jedan, doduše znatan dio Slavonije. Takve, parcijalne studije iz povijesti Slavonije pisali su i noviji profesionalni povjesničari, ograničavajući se, s lako razumljivim razlozima, na uže zemljopisno područje, na određeno razdoblje, a nerijetko i na aspekt prošlosti koji u prvom redu istražuju (politička, gospodarska, crkvena, kulturna... povijest). Lijep je primjer za takvu kronološki ograničenu sintezu novija knjiga Nenada Moačanina *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine* (Slavonski Brod, 2001). Primjer za kronološki i tematski ograničenu sintezu jest vrijedna knjiga Josipa Buturca *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja* (Zagreb, 1970). Većina novijih povijesnih djela još je više sužena i fokusirana, prostorno i/ili vremenski i/ili tematski. Primjeri za to su knjige Igora Karamana *Valpovačko vlastelinstvo: ekonomsko-historijska analiza* (Zagreb, 1962) i Filipa Potrebece *Požeška županija za revolucije 1848.-1849.* (Zagreb, 1984). Takva je djela već točnije svrstati među monografije nego među sinteze. Malo dalje u istom smjeru i prijeći ćemo sasvim na teren monografija (premda i monografije mogu biti manje ili više sintetske). Očevidan je, tako, monografski karakter knjiga posvećenih povijesti pojedinih naselja, bilo prošlih i nestalih (primjer: Danica Pinterović, *Mursa i njeno područje u antičko doba*, Osijek, 1978), bilo onih koja kontinuirano traju do danas (primjer: Julije Kempf, *Požega. Zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije*, Požega, 1910). Lokalne monografije koje uključuju pregled povijesti naselja nesumnjivo su u širokoj historiografskoj praksi najučestalija i najproduktiv-

nija vrsta knjiga iz povijesti. Njihova korisnost za pisce obuhvatnijih sinteza vrlo je nejednaka. Ipak bi nam, uzgred rečeno, jako dobro došla pažljivo izrađena deskriptivna bibliografija objavljenih lokalnih monografija o slavonskim gradovima i selima.

U novije vrijeme, nedostatak sintetske povijesti Slavonije kao da se nastojalo nadoknaditi priređivanjem i izdavanjem zbornika radova koji tematiziraju ukupnu pokrajinsku povijest. To očito znači da se potreba za takvom vrstom sinteze osjeća i prepoznaje, ali istodobno i da put do njezina ostvarenja nije nimalo jednostavan. Zbornički pristup u obradi povijesti Slavonije započeo je, kako se čini, prije nešto manje od pola stoljeća, pod okriljem znanstvenih manifestacija nazvanih “znanstveni sabori Slavonije i Baranje”. Od 1970. do 1987. održano je po različitim slavonskim gradovima pet takvih sabora, s izlaganjima iz različitih disciplina što su potom objavljivana u zbornicima. Među “sadorskim” izlagačima redovito su važno mjesto imali i povjesničari, a na posljednjem okupljanju 1987. pripao im je izrazit primat; za razliku od prethodnih, koji su prakticirali neograničenu tematsku širinu, posljednji je “sabor” svoj djelokrug kronološki ograničio na razdoblje 16-18. stoljeća, tj. osmansko i rano postosmansko razdoblje u slavonskoj povijesti. Svojevrsan nastavak tih periodičkih slavonskih simpozija, samo dakako uz bitno drukčija politička suzvučja, bio je skup održan ratne 1992. godine u Zagrebu, s kojega je u izdanju Matice hrvatske objavljen zbornik *Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, ur. Ante Sekulić (Zagreb, 1993). Malo poslije toga objavljen je u Osijeku zbornik *Hrvatska - povijest sjeveroistočnog područja*, ur. Stjepan Sršan (1994), koji uz ostalo uključuje sažete povijesti devet gradova u dvjema županijama istočne Slavonije. Čini se da je s tom knjigom “razdoblje zbornikâ” u slavonskoj pokrajinskoj historiografiji uglavnom došlo kraju, jer su funkciju tematski otvorenih pokrajinskih zbornika humanističkih disciplina od tada preuzeli sve brojniji časopisi, od kojih mnogi objavljuju povijesne radove, a neki se i pretežito ili čak isključivo bave poviješću. No, najambiciozniji pothvat zborničkog tipa na polju slavonske povijesti nastao je u najnovije vrijeme, u vezi s velikom izložbom malko pretjerana naslova “Slavonija, Baranja i Srijem - vrela europske civilizacije”, koja je 2009. održana u Zagrebu na inicijativu i uz izdašno pokroviteljstvo Ministarstva kulture. Od triju raskošnih i pozamašnih svezaka kojima je izložba bila popraćena, dva su sveska zbornici prigodno napisanih radova iz humanističkih disciplina, među kojima lavlji dio otpada na tridesetak radova iz povijesti, kronološki raspoređenih od antike do kraja 20. stoljeća. U promišljenom slijedu temâ tih radova jasno se nazire kostur sinteze, ali je istodobno i posve jasno da to još nije sinteza: radi se o nizu izabranih poglavlja iz slavonske povijesti, koja su doduše u pravilu posvećena pojedinim ključnim temama i čvorištima te povijesti, ali između kojih se prostiru znatne praznine koje u pravoj sintezi nikako ne bi mogle ostati nepopunjene.

Slavonija B. Mimice (prvo izdanje)

Iste 2009. godine u kojoj je održana spomenuta zagrebačka veleizložba, pojavila se, međutim, još jedna knjiga u dva sveska čiji naslovi stoje na početku ove skupne ocjene. Sudeći prema tim naslovima, valjalo je tada konstatirati: evo naposljetku i prve sinteze povijesti Slavonije. I to konstatirati s uskličnikom na kraju! Ali...

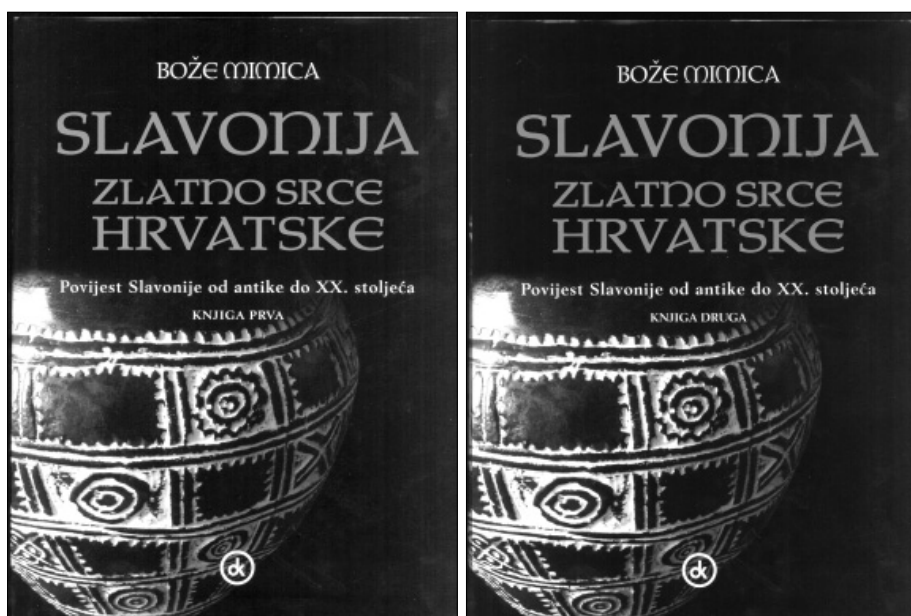
Autor novoga dvoknjižja o Slavoniji, Bože Mimica (1942), u našim je humanističkim strukama poznat prije svega kao numizmatičar, jer je objavio nekoliko knjiga široka zahvata na tom području (*Numizmatika na povijesnom tlu Hrvatske*, *Numizmatička povijest Dubrovnika*, *Numizmatička povijest Istre i Kvarnera* itd.). Mimica ipak nije školovani specijalist numizmatičar, nego solidno upućen samouki amater i, očito, spretan kolekcionar. Po višoj je naobrazbi prvotno ekonomist, a poslije je završio i studij kulturologije u Rijeci, gdje u novije vrijeme predaje numizmatiku na odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta. Nešto prije djela o Slavoniji, objavio je istovrsno dvoknjižje o Dalmaciji, i to, što je zanimljivo, na “tehnološki” istovjetan način. I u tom slučaju najprije su izašla dva samostalna i kronološki komplementarna sveska, *Dalmacija od antike do 1918.: povijesni pregled* i *Dalmacija u 20. stoljeću: povijesni pregled* (Rijeka: Vitagraf, 2003-2004), a potom je tiskano objedinjeno izdanje pod zajedničkim naslovom, poetičnije sročeno, *Dalmacija u*

moru svjetlosti: povijest Dalmacije od antike do kraja XX. st., sv. I-II (Rijeka: Dušević & Kršovnik, 2004). Za zasluge spram hrvatske baštine Mimica je dobio Nagradu grada Rijeke i postao član Družbe hrvatskog zmaja; za knjige o Slavoniji požurili su se odlikovati ga i voditelji Dana Josipa i Ivana Kozarca u Vinkovcima svojom nagradom za “znanstvenu knjigu godine”; napokon, i predsjednik Republike dodijelio mu je odlikovanje Red Danice Hrvatske s likom Marka Marulića.

Koliko se može vidjeti iz novinskih vijesti dostupnih na internetu, knjige se Mimičine promoviraju na uglednim mjestima i uz ugledne predstavljače, među kojima ne manjka ni akademika. Knjižare ih izlažu na istaknutim mjestima i za njih očito postoji nemalo zanimanje javnosti, što potvrđuju i u kratkom roku ponovljena izdanja dviju “sinteza” o Dalmaciji i Slavoniji. Dalmatinsku sintezu nisam imao priliku prelistati, ali u slavonskom slučaju teško je ne primijetiti upadljiv tiskarski kvalitativni pomak između prvog i drugog izdanja. Prvo izdanje, iz radionice zagrebačkoga nakladnika VBZ, tiskano je na jeftinu papiru i s malim brojem crno-bijelih ilustracija, doduše u dva tvrdo ukoričena sveska. Drugo, riječko izdanje je naprotiv raskošno, u velikom formatu i sa sjajnim omotima oko tvrdih korica, na finom papiru i s obiljem ilustracija u boji; i dok ni prvo izdanje nije bilo nimalo jeftino, drugome je prodajna cijena za naše prilike upravo paprena. Što se tiče teksta, razlike između prvog i drugog izdanja neznatne su i uglavnom se svode na drukčiju numeraciju poglavlja i pokoju nevažnu dopunu ili korekciju. Najuočljivija razlika jest poveliko poglavlje o “Tradicijskoj glazbi Slavonije” koje je napisala poznata glazbenica Lidija Bajuk i koje je, kao kakav *bonus track* za kupce skuplje verzije knjige, dometnuto na kraju drugoga sveska novijega izdanja.

Sve što je dosad rečeno - i autorov profesionalni put, i neobična širina njegovih interesa spojena s ambicioznom spisateljskom poduzetnošću, i način na koji je objavio svoje spomenute knjige - nije samo po sebi nimalo sporno niti se tomu može nešto s razlogom zamjeriti. Sve je to u punom suglasju s dominantnim duhom liberalnog kapitalizma. Sve je to i divno i krasno, pod uvjetom da su stvari na svojem mjestu i u pogledu onoga što je kod knjigâ ipak najvažnije, a to je njihov sadržaj. Pri ocjeni toga sadržaja treba, dakako, imati na umu ono što sam autor jasno i glasno ističe u predgovorima svojeg djela o Slavoniji: “odlučio sam se za stručni pristup u pisanju teksta, bliži publicističkom nego strogo znanstvenom načinu izlaganja”. Djelo je autor namijenio “širem krugu čitatelja”, a prije svega svojim “slavonskim prijateljima numizmatičarima”, koji ga “odavno nagovaraju (...) da napiše[m] pristupačan povijesni pregled sjeveroistočne pokrajine Republike Hrvatske, koji bi im olakšao razumijevanje kolanja novca različite provenijencije tijekom stoljeća na ovim prostorima i sređivanje privatnih numizmatičkih zbirki”. Mimičinu *Slavoniju* treba, dakle, vrednovati više prema mjerilima znanstvenopopularnog kompilacijskog priručnika, a manje prema onima znanstvene sinteze. Tu je, doduše,

odmah pomalo neobično to što je Mimičin “pristupačan povijesni pregled”, s obzirom na svoju izričitu namjenu, toliko opširan, jer bi za takvu svrhu svakako bila prikladnija sažeta knjiga od kakvih 200-300 stranica (ili i manje od toga), negoli dvoknjžje od oko 1000 stranica, koje k tome u drugom izdanju uključuje obilje svakovrsnih ilustracija. Čini se prema tome da je Mimičino djelo iz nekih razloga ipak uvelike preraslo svoju skromnu prvotnu namjenu i nakanu. No, ako i zanemarimo tu neobičnost, jedno bi trebalo biti neosporno: činjenica da se neka knjiga izričito deklarira kao “publicistička” ili znanstvenopopularna, a ne “strogo znanstvena”, nikako ne znači da si ona time prikrbljuje pravo da bude površna, faktografski nepouzdana, nekompetentna, anakronična, neujednačena, banalno reproduktivna ili, jednom riječju, loša.

Slavonija B. Mimice (drugo izdanje)

Tema Mimičine knjige, njezin ambiciozan zahvat i opseg, činjenica da je u kratkom roku dvaput objavljena na vrlo reprezentativan način, pa i odjek koji je ta knjiga dosad polučila u javnosti, gotovo da obvezuju znanstvenu ustanovu zaduženu za istraživanje povijesti Slavonije da se na neki način osvrne na nju. Najprikladnijim oblikom takva osvrtu učinio nam se ovaj koji slijedi, nastao tako što su različiti povjesničari, specijalizirani za istraživanje pojedinih razdoblja hrvatske i slavonske povijesti, iznijeli svoju ocjenu odgovarajućih dijelova Mimičina djela. Kao što se vidi u nastavku, ta ocjena, nažalost, nije povoljna, pa čak ni prolazna.

Među različitim nedostacima od kojih boluje Mimičina *Slavonija* vjerojatno se kao najvažniji mogu izdvojiti dva. Kao prvo, svi ocjenjivači su jednoglasni u ovoj dijagnozi: unatoč naslovu, to nije povijest Slavonije. O Slavoniji u tim knjigama ima premalo govora da bi se mogao opravdati takav naslov. Premalo je u njima specifično pokrajinske povijesti. U pretežnom dijelu teksta autor se bavi općenacionalnim povijesnim temama, bez posebna obzira na Slavoniju, pa bi se knjigu s jednako ili još više opravdanja moglo nasloviti *Povijest Hrvatske od antike do XX. stoljeća*. S tim u vezi, bilo bi vrlo zanimljivo usporediti i utvrditi u kolikoj su mjeri Mimičina *Slavonija* i Mimičina *Dalmacija* zapravo jedan te isti tekst. Preskromna prisutnost Slavonije u Mimičinoj *Slavoniji* nije samo problem izostanka očekivanih povijesnih podataka i interpretacija, nego možda i ponajprije problem koncepcije. Mimičina u knjizi nije nigdje jasno raščistio što razumije pod geografskim imenom Slavonija. Misli li on na prostor novovjekovne i današnje Slavonije (od Ilove do Dunava), ili na prostor starije, srednjovjekovne (Kraljevine) Slavonije, čiji se teritorij podudara sa središnjim dijelovima današnje Hrvatske, kao i sa sjeverozapadnim dijelovima današnje Bosne i Hercegovine? Ili je Mimičina napisati povijest obje Slavonije, i stare i nove? Kako god bilo, prostor koji se željelo obraditi trebalo je jasno omediti i pritom objasniti koji je pristup izabran i s kojim razlozima. Koliko god izgledalo neobično, bilo bi posve legitimno napisati povijest Slavonije koja bi pratila njezin zemljopisni premještanje prema istoku dravsko-savskog međurječja, pa bi se u starijem razdoblju usredotočila na jedan zemljopisni prostor, a u novijem razdoblju na drugi. No, takva konceptualna razmatranja o okvirima povijesnog pregleda Mimičina su posve strana, jer on po svemu sudeći ne razabire ni to da takav konceptijski problem postoji.

Drugi veliki nedostatak Mimičinog dvoknjižja na koji upozoravaju ocjenjivači njegovih pojedinih dijelova jest autorova nedostatna kompetencija, koja se očituje u znatnoj količini nepouzdanih i netočnih podataka i tvrdnji, kao i u previsokom stupnju zastarjelosti povijesnih znanja kojima on barata. To je autor teško mogao izbjeći već i zato što je koristio odveć reduciranu i proizvoljno izabranu literaturu, u kojoj nedostaje mnogo ključnih, pogotovo novijih naslova. Prema tome, čak i da je svoje djelo opisao kao “povijest sjeverne Hrvatske”, ili samo “povijest Hrvatske” (što bi, i jedno i drugo, bolje odgovaralo sadržaju nego oznaka “povijest Slavonije”), to djelo ne bi zavrjedilo povoljnu ocjenu. O čemu god pisao, o onome što je istaknuo u naslovu ili o nečemu drugome, i bez obzira na to što je svoje djelo zamislio kao “publicističku” kompilaciju na temelju postojeće znanstvene literature, autor za prolaznu ocjenu mora zadovoljiti neke temeljne preduvjete - visok stupanj faktografske pouzdanosti i solidnu upućenost u aktualno stanje znanstvenih spoznaja na polju čije se obrade poduhvatio.

U bibliografijama Mimičine “sinteze” uzalud ćemo tražiti većinu djela koja smo nabrojali pri početku ovoga uvodnog osvrta i bez čijeg je poznavanja teško zamisliti valjan pristup poslu na takvoj sintezi (isto, dakako, vrijedi i za cijeli niz ostalih za slavonsku povijest važnih knjiga). Od tih knjiga, Mimica zna jedino za onu Mirka Markovića i onu Rudolfa Horvata. Već je iz toga jasno da povodom Mimičinog djela nećemo biti u prilici ni postaviti ovo zanimljivo pitanje o mogućnostima današnjeg sintetskog prikaza povijesti Slavonije: bi li se danas moglo, bez izvornoga istraživanja i metodom upućene kompilacije, to jest pabirčenjem po postojećoj literaturi i povezivanjem tih razasutih uvida u suvislu cjelinu, sastaviti kvalitetnu i sadržajno zaokruženu sintezu slavonske povijesti? To bi svakako bio hvale vrijedan pokušaj, ali Mimičina knjiga nije takvo djelo. Sve u svemu, rečenica koja stoji na početku ovog osvrta vrijedi i dalje. Sinteza povijesti Slavonije - čak ni u “publicističkoj” inačici - još uvijek nije napisana.

Stanko Andrić

*

Stari vijek i rani srednji vijek

Nema dvojbe da hrvatska kulturna i stručna javnost oskudijeva u regionalnim povjesnicama sintetskog karaktera pa se pojava knjige posvećene povijesti Slavonije od staroga vijeka sve do suvremenosti mogla unaprijed smatrati nadasve dobrodošlom prinovom. Dosad i nije bilo pokušaja da jedan pisac obuhvati povijest današnjega slavonskoga prostora u višetisućljetnom trajanju. I sam autor Bože Mimica, svjestan stručnih ograničenja jer je zvanjem kulturolog, a ne profesionalni povjesničar, bavljenjem pak numizmatičar amater, ističe u predgovoru da je dugo oklijevao pothvatiti se pisanja knjige. Naposljetku je ipak prionuo uz „tu tešku zadaću“ hoteći na publicistički način oblikovati narativ o, kako kaže, „prošlosti Slavonije od ilirskih vremena do osamostaljenja hrvatske države potkraj 20. stoljeća“ (str. 11). U samom začetku nije sebi postavio visok cilj, tek da njegovo djelo posluži „svim zainteresiranim čitateljima za povijest Slavonije“ (str. 12). Ograničio se na „političku povijest“, a ne i na „gospodarske, kulturne i druge oblike života“, pri čemu je „težište svojega rada“ upravio na „proučavanje najnovijih dostignuća hrvatske historiografije“. Načinio je odabir po njegovu sudu najvažnije literature, vodeći se željom da izbjegne „zamke“ iz, njegovim riječima rečeno, „tiskovina redizajnirane povijesti u službi ideologije ili svakodnevnice politike“

(str. 11). U svakom slučaju, čitatelj je trebao dobiti pitko i informativno štivo, koristan povijesni pregled lišen ideoloških i političkih natruha, a zasnovan na recentnim rezultatima hrvatske historiografije, premda umnogome krnj jer je u središtu pozornosti isključivo politička povijest.

No, već i letimičan, površan pogled na prvih nekoliko poglavlja knjige veliko je razočaranje. Ponajprije, čini se da autoru nije sasvim jasno koji se prostor podrazumijevao pod pojmom Slavonije u različitim povijesnim razdobljima. Iako u uvodu ispravno kaže da je latinski naziv *Slavonia* (preciznije *Sclavonia*) općenito označavao „zemlju Slavena“ pa da je sukladno tome bio u izvorima korišten i za „čitavu Hrvatsku“ (tj. srednjovjekovno Hrvatsko Kraljevstvo), u isti mah proteže „povijesnu pokrajinu Slavoniju u srednjem vijeku“ na cijelo savsko-dravsko-dunavsko međurječje, dakle i Srijem, što je gruba činjenična pogreška, budući da je *regnum Sclavoniae*, na koji se odnosi sintagma „povijesna pokrajina Slavonija“, obuhvaćao, između ostalog, današnju sjeverozapadnu, ali nikako i istočnu Hrvatsku i dijelove Srbije (str. 13). Promjena se zbila u ranom novovjekovlju nakon što su te oblasti preotete od Osmanlija. Autor govori i o „starohrvatskim župama“ u „srednjovjekovnoj Slavoniji“, a da daje naslutiti (strogo uzevši, to kaže za „zapadnu Slavoniju“ ma što ona geopolitički bila iz njegove perspektive) kako se pomicanje hrvatskog imena dogodilo tek premještanjem stanovništva pod utjecajem osmanlijskih provala (str. 13), što uporabu pridjeva „hrvatsko“ za prethodno vrijeme čini u najmanju ruku anakronim. Jasno je ipak da Mimica barata geografskim pojmom Slavonije u današnjim okvirima, što se vidi i po navođenju modernih hrvatskih županija na koje upravno-politički otpada slavonski prostor (str. 14). S druge strane, ničim ne pokazuje da je svjestan koliko je zamršeno pitanje što je u srednjem vijeku pokrивao horonim Slavonija i da njegovo značenje valja rješavati od slučaja do slučaja, ovisno o kontekstu.

Nadalje, poglavlja koja pokrivaju antičko i ranosrednjovjekovno razdoblje strukturirana su tako da se najprije razmatraju pojmovi antika (str. 37-39), kasna antika i srednji vijek (str. 65-68), što je potpuno nepotrebno za ovakvu vrstu djela, osobito s obzirom na to da autor samo ponavlja mišljenja iznesena u literaturi, isključivo hrvatskoj i selektivno odabranoj, bez imalo uvida u suvremeni *Forschungsstand* na međunarodnoj razini. Osim toga, bavi se i prostorima koji nemaju nikakve veze s današnjom Slavonijom pa onda piše o grčkoj kolonizaciji istočne jadranske obale (str. 40-42). Kad se pak i dotiče modernog slavenskog prostora, prikazujući, na primjer, prve korake rimske vlasti ili život gradova u južnoj Panoniji tj., kako on kaže, „panonskom dijelu Hrvatske“ (str. 51), ne samo da veću pozornost pridaje zapadnom dijelu savsko-dravskog međurječja - u prikazu su mjesto našla tri rimska grada iz sjeverozapadne Hrvatske (Siscija, Andautonija, Akve Jaze) naspram samo dva iz istočne Hrvatske (Mursa i Cibale; ispušteni su, primjerice, Marsonija i Akve Balise, a valjalo je obraditi i Certis<ij>u), pored jednoga iz srbijanskog dijela

Srijema (Sirmij) - nego podastire i najopćenitije podatke koje nabraja zapravo u leksikonskoj maniri.

Jednako su nesmisleni za naslovni karakter knjige i autorovi ekskursi o razvoju kršćanstva i usponu Crkve (str. 69-74), Bizantskom Carstvu (str. 75-78) te o seobi naroda (str. 79-82) - uzgred budi rečeno, sada ne raspravlja o značenju ovog posljednjeg pojmovnog sklopa, iako je on sadržajno i značenjski odavno nadiden u suvremenoj historiografiji. U njima nema gotovo ničeg što bi imalo izravne veze s prostorom Slavonije u predmetnom vremenskom horizontu. Čak i kad mu se pružila prigoda da kaže štogod više, kao što je slučaj s crkvenom organizacijom i vjerskim prilikama u kasnoantičkoj južnoj Panoniji, onda je svaku pomniju eksplikaciju zamijenio s tek nekoliko rečenica najopćenitijeg karaktera. Još gore stoje stvari kad autor prijeđe na ranosrednjovjekovno doba jer se gubi u općim dijelovima koji nimalo ne pridonose glavnoj temi knjige. Tako je cijelo četvrto poglavlje posvećeno „pojavi Hrvata na povijesnoj sceni“ (str. 85-105), a raščlanjeno na kraće cjeline o etnogenezi hrvatskog naroda, povijesnim izvorima za najranije doba hrvatske povijesti, podrijetlu Hrvata i hrvatskog imena i o postanku ranosrednjovjekovne hrvatske države. Čitatelj se, doduše, s pravom može zapitati što je autor htio postići ovim ekskursom, no stvari postaju jasnije prelaskom na sljedeće, peto poglavlje - „Starohrvatska Slavonija“ (str. 107-156). Već iz samog naslova vidljiv je osnovni autorov diskurs koji historiografski pripada više 19. nego početku 21. stoljeća, što njegovu tvrdnju o „proučavanju najnovijih dostignuća hrvatske historiografije“ čini u najmanju ruku promašenom, ako ne i potpuno deplasiranom. Štoviše, iako se koristio knjigama Nade Klaić, uopće nije svjestan koliko se ona ustrajno borila protiv uporabe pojmova Panonska odnosno Posavska Hrvatska u povijesnom kontekstu koje on preferira za oznaku ranosrednjovjekovne političke tvorbe u savsko-dravsko-dunavskom međurječju. Očigledno duboko ukorijenjen u zastarjele i izvornom građom neutemeljene poglede, autor uzima historiografske konstrukte kao gotovu činjenicu pa stoga ne čudi da govori o „osnivanju hrvatske kneževine u Panoniji“ i donjopanonskog kneza Ljudevita pretvara u Hrvata, pridjeljujući mu i nadimak Posavski (str. 113 i dalje). S druge strane, ipak će kazati da se „panonska politička tvorba pojavljuje [se] u franačkim analizama (!) [ispravno: analima] za vrijeme ustanka Ljudevita Posavskog (!) pod nazivom *Donja Panonija*“, a isto tako preuzima i mišljenje da se hrvatsko ime u Slavoniji (misli se srednjovjekovni *regnum*) pojavljuje tek u 16. stoljeću uslijed raseoba izazvanih osmanlijskim prodorima (str. 113). Postavlja se pitanje po kojoj je osnovi Mimica odlučio ranosrednjovjekovno stanovništvo u savsko-dravskom međurječju radije proglasiti Hrvatima, čak i kazati da se „franačka država prostirala [se] u Hrvatskoj (!) do ušća Save u Dunav“ (str. 114), kad i sâm navodi da Franci ondje „nisu uspjeli učvrstiti središnju vlast, niti nametnuti neko posebno etničko ime tamošnjem stanovništvu kao što se ustalilo u Dalmaciji“ (str. 115). Dakako,

riječ je o hrvatskom imenu. Jedino je razumno objašnjenje za ovakve nelogičnosti da vlastiti tekst nije imao pod kontrolom.

Besmislena je i cjelina „Pokrštenje Hrvata“ (str. 121-124) jer, kao i ostali autorovi ekskursi, nema veze s osnovnom temom knjige. U isti mah Mimica ama baš ništa ne kaže o prežitku kršćanstva, rekristijanizaciji i obnovi crkvene organizacije u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji. I u cjelinama naslovljenima „Slavonija u doba kralja Tomislava“ (str. 141-144) i „Slavonija na izmaku ranoga srednjovjekovlja“ (str. 145-150) autor se mnogo više zanima za hrvatsku državu u jadranskom priobalju nego za prostor savsko-dravskog međurječja. Onda kad se ipak dotakne i relevantnih pitanja, nekritički izvlači iz ropotarnice zastarjele, prigodice čak i fantastične historiografske konstrukte, poput pretpostavke da su panonski i dalmatinski Hrvati, ugroženi od Mađara, izabrali kneza Tomislava za zajedničkog vladara (str. 144) ili da je postojala slavonska kneževina odnosno banat (str. 145). Jednako se može reći i za ekskurs o Pacta conventa (str. 151-153) u kojem, doduše, donosi pregled odabranih mišljenja u vezi s dolaskom ugarske dinastije na vlast u Hrvatskoj, ali se i dalje vrti oko 1102. godine kao kakve prijelomnice. Nisu također izostala ni nova autorova lutanja i nizanja izravno suprotstavljenih hipoteza kao da nude istu interpretaciju. Tako je napisao da je „Slavonija [je] također bila jedna od autonomnih oblasti hrvatske države sa svojim pokrajinskim vladarom“ (str. 145) i da je slavonskim dukatom (vojvodstvom) prije stupanja na prijestolje kao ban vladao Zvonimir (str. 146), a nešto niže u tekstu bilježi tvrdnju da je Slavonija priključena Hrvatskoj za Zvonimirove vladavine, dok je prethodno bila samostalna, tj. u „konfederaciji s Hrvatskom“ (str. 148).

Jedno su strukturno-tematske pa i interpretativne slabosti (premda Mimica ne nudi nijednu vlastitu originalnu interpretaciju), no kad je tekst k tome prožet faktografskim pogreškama i terminološkim neujednačenostima, onda je upitna i sama njegova vjerodostojnost. Primjerice, car Valentinijan I., koji je zajedno s mlađim bratom i sucaem Valentom potjecao iz Cibala, pretvoren je u Valerijana (str. 48) i Valantijana (str. 54); Konstantin I. nije „navodno“ rođen u Najsu (str. 48); Dion Kasije nije bio carski legat u Gornjoj Panoniji od 266. do 268. godine (str. 50) nego 226.-228., a prethodno je 223.-226. upravljao Dalmacijom; nije ni izbliza sigurno da je Siscija imala i teatar i amfiteatar jer literarna vrela ne spominju ni jedno ni drugo niti su utvrđeni bilo kakvi arheološki ostaci (str. 52); s protucarem Magnencijem nije se sukobljavao Konstantin II. (str. 52) nego Konstancije II.; malo niže se ipak točno navodi Konstancije II., međutim bitka kod Murse pogrešno se datira 352. umjesto 351. godinom (str. 53); Avari nisu 582. razorili Sirmij (str. 55) nego im je grad predan, a sljedeće je godine teško stradao u požaru; „gotska plemena“ nisu 395. godine „prvi put doprla do Salone“ niti su do 456. godine osvojila „cijelu Panoniju“ (str. 59); Alarik I. i Zapadni Goti nisu upali 378. godine u Savsku Panoniju niti su za njima uzastopno upali Alani do 400. godine (str. 59); hrvatski (!) knez

Ljudevit Posavski (!) nije potkraj 8. stoljeća imao sjedište u Sisku (str. 60) jer se u vrelima prvi put pojavljuje 818. godine; istočnogermanski Bastarni pretvoreni su u Bastorene (str. 79); hunski kralj Atila nije se poslije bitke na Katalunskim poljima vratio u Panoniju preko Italije razorivši 452. godine Akvileju (str. 80) nego se radilo o dva različita vojna pohoda. A ovo nisu jedine pogreške ili neosnovane opaske. Sličan nedostatak je i spomenuta pojmovna neusklađenost, što pobuđuju ozbiljnu sumnju u autorovu sposobnost da pravilno kroatizira latinska imena. Primjerice, gradovi *Poetovio* (hrv. Petovion(a) ili Petovij), *Cibalae* (hrv. Cibale) i *Sirmium* (hrv. Sirmij) pojavljuju se u više inačica: *Petovia* (str. 44), *Poetovija* (str. 51); *Cibalama* (dativ; str. 49), *Cibalae* (str. 53), *Cibalea* (str. 54), *Cibale* (str. 54), *Cibalaeu* (dativ; str. 73); *Sirmij* (str. 49, 55, 59), *Sirmium* (str. 51, 54-55), *Sirmiji* (dativ; str. 73). Pridodajmo još da spominje Burgenam (str. 49) misleći na Burgenu (*Burgenae*, Novi Banovci) i da govori o „Tulskoj državi“ (str. 80) za vizigotsko kraljevstvo u južnoj Galiji, dok je ispravan (historiografski) naziv Tolozatsko Kraljevstvo.

Imajući na umu izneseno, ocjena Mimičine knjige nije niti može biti pozitivna kad se radi o pregledu antičke i ranosrednjovjekovne povijesti današnjeg slavonskog područja. Dvojbjen je već i sâm autorov pristup u obradi građe koji ne nadilazi najobičniju kompilaciju. Ništa manje upitan nije ni prezentirani sadržaj jer ne samo da se Mimica uglavnom ograničio na političku događajnicu nego uopće nije usredotočen na Slavoniju, a ekskursima se dodatno udaljio od osnovne teme. Napokon, problematičan je i njegov izbor literature iz kojeg nedostaju mnogi relevantni radovi, što svjedoči o slabom autorovom poznavanju recentne historiografske produkcije. S obzirom na sve, šteta je da Mimica nije nastavio oklijevati s pisanjem povijesti Slavonije. Ili da se za ponovljeno izdanje potrudio proučiti dodatnu literaturu i uzeo u ruku, na primjer, zbornik *Slavonija, Baranja i Srijem - vrela europske civilizacije*, sv. I-II, uredili Božo Biškupić, Vesna Kusin i Branka Šulc (Zagreb 2009.) kao odlično polazište. Ipak, možda je najveća šteta što nije dokraja izvukao pouku iz jedne ocjene o stanju hrvatske medievistike koju je sâm pribilježio: „Nažalost, u devedesetim godinama mnogi su se amateri prihvatili pisanja i tumačenja povijesti, što se pogotovo odnosi na starija razdoblja, ali znanost je srećom ostala imuna na prijetecu mitologizaciju i nekritičnost. Najmlađa generacija hrvatskih medievalista, ona koja tek nastaje, obećava da znanost o hrvatskom srednjem vijeku kroči sigurnom stazom daljnjeg osuvremenjivanju i profesionalizacije“ (str. 91). Sveukupni dojam o Mimičinoj knjizi daje za pravo uvjerenju kako bi pisanje i tumačenje povijesti doista trebalo prepustiti profesionalnim povjesničarima.

*

Razvijeni i kasni srednji vijek

U svojoj knjizi o povijesti Slavonije od antike do XX. stoljeća Bože Mimica nekoliko je poglavlja posvetio i razvijenom i kasnom srednjem vijeku, tj. razdoblju od početka 12. stoljeća do dolaska Habsburgovaca na ugarsko-hrvatski tron. Osnovno pitanje s kojim se susretamo kada pročitamo navedena poglavlja jest: "A gdje je tu Slavonija?". Naime, najveći dio teksta govori općenito o povijesti Ugarsko-hrvatskog kraljevstva ili čak i šire, a Slavonije se zapravo dotiče tek usputno, u ponekoj rečenici. Situacija je nešto bolja ako pojam Slavonije ne shvatimo u današnjem značenju, već u smislu srednjovjekovne Slavonije odnosno današnje sjeverozapadne ili središnje Hrvatske, kojoj autor, ipak, posvećuje nešto više pažnje (iako se i ona spominje relativno malo u odnosu na povijest Kraljevstva u cjelini). No, pitanje je što današnji čitatelj očekuje kada posegne za knjigom o Slavoniji? Po mom mišljenju, ipak, to da ona govori o području koje danas nazivamo tim imenom, a što je u Mimičinj knjizi rijetko slučaj.

Težište autorova izlaganja u poglavljima posvećenim razvijenom i kasnom srednjem vijeku je na političkoj povijesti, kojoj je posvećena glavina teksta, iako se Mimica dotiče i nekih tema iz društvene, pravne i kulturne prošlosti. Uključivanje i drugih pitanja mimo političkih u svakom je slučaju za pohvalu, ali pritom, nažalost, nema sistematičnosti, pokušaja da se stvori cjelovita slika. Stječe se dojam da su pojedine teme obrađene na neki način igrom slučaja, jednostavno stoga što je autor naišao na rad koji se bavi tom temom (relativno veća pažnja poklonjena raznim pitanjima iz pravne povijest može se tako objasniti time što je autoru na raspolaganju bila knjiga Luje Margetića *Zagreb i Slavonija*). Ako promotrimo navedena poglavlja u cjelini, čini se da su i obrađene teme i struktura teksta u prvom redu uvjetovani literaturom koja je autoru bila na raspolaganju, a ne jasnom autorskom koncepcijom.

Autor nastoji pisati esejistički, ali tekst, kako bi omogućio provjeru svojih navoda, prati i bilješkama, no ne dosljedno i u potpunosti. U pojedinim pitanjima, o kojima u historiografiji postoje različita stajališta, navodi ta mišljenja, dok u drugim to ne čini, što, izgleda, ponovno ovisi o literaturi koja mu je bila pri ruci. Osim toga, treba reći da se autor u dvojbenim slučajevima ne opredjeljuje, a ni u tekstu u cjelini ne iznosi svoje stavove. Baveći se određenom temom, on ne kombinira podatke iz različitih izvora u novu cjelinu, već uglavnom redom prepričava ono što su pojedini autori rekli, često i obilno koristeći i citate. Takav pristup dovodi i do čestih ponavljanja, a ponekad i do vraćanja unazad (npr. govoreći o gradovima u 15. stoljeću, odjednom se vraća na pitanje njihova nastanka). Ponegdje autor pokušava pisati ležernije, npr.

oslikavajući aktere različitim epitetima, no zapravo bez utemeljenosti (kraljicu Elizabetu, suprugu kralja Ludovika, tako označava prevrtljivom, makar se to za nju, iako joj se svašta može i prigovoriti, nikako ne može reći).

Nažalost, autor se u radu poglavito oslanja na nekoliko sinteza. Ne osporavajući vrijednost sintetskih djela i njihovu važnost, napose kada se radi o djelima istaknutih znanstvenika, koja ovdje koristi, mora se ukazati na nedostatnost takvog pristupa. Iako pri pisanju sinteze nije nužno, a velikim dijelom ni moguće oslanjati se na vlastita istraživanja, već se one rade uglavnom na temelju literature, pritom se ne može krenuti samo od ranijih djela istoga tipa. Od autora sintetskih djela mora se očekivati dobro poznavanje svih dotadašnjih relevantnih rezultata znanosti, te njihovo korištenje. Nasuprot tome, Mimica samo rijetko konzultira rasprave posvećene pojedinim pitanjima, bez obzira na to što bi mu one pomogle da bolje osvjetli određeni problem (npr. o Nikoli Iločkom kao bosanskom kralju bilo bi dobro da je konzultirao rad A. Kubinyija "Pitanje bosanskog kraljevstva Nikole Iločkog", *Županjski zbornik* 4/1973.). Osim toga, uz to što je broj radova koje je koristio bio relativno malen, treba napomenuti da je i njihov izbor neobičan. Među radovima, koje navodi, nalazimo i sažetak izlaganja s kongresa (S. Andrić, *Veze Slavonije s Italijom u srednjem vijeku*, knjiga sažetaka II. kongresa hrvatskih povjesničara – napomenimo samo da inače ne koristi ni jedan od radova ovog istaknutog istraživača slavonskog srednjovjekovlja) te enciklopedijske jedinice (i to starijeg datuma, npr. odrednica "Babonići" iz Enciklopedije Jugoslavije). Što se tiče sinteza, dobro bi bilo da se prvenstveno, a ne samo ponekad, oslanjao na one koje se bave srednjovjekovnim razdobljem, a ne na one koje obuhvaćaju cjelovitu povijest pojedinog naroda (npr. da je za povijest Ugarske koristio sintezu P. Engela *The Realm of St. Stephen. A History of Medieval Hungary 895-1526*, radije nego *Povijest Mađarske* P. Hanaka).

Osim toga, treba napomenuti da u pojedinim slučajevima u tekstu nailazimo i na neke netočne podatke ili tvrdnje, odnosno nepreciznosti. Tako, na primjer, na jednom mjestu autor kaže da su titulu kralja Slavonije "hercezi i neki banovi redovito nosili", što nije točno. Naime, hercezi i banovi su u svojim titulama navodili Slavoniju (herceg Slavonije, ban Slavonije), ali nisu bili kraljevima Slavonije. Isto tako, govoreći o slavonskom saboru iz 1273. godine, Mimica kaže da je na njemu istaknuta samostalnost Hrvatske prema Ugarskoj, iako se u zaključcima toga sabora Hrvatska nigdje ne spominje (riječ je samo o Slavoniji). Upozorimo i na odstupanja od uobičajene kronologije, koju nalazimo već u naslovu poglavlja. Naime, prema Mimici razdoblje Arpadovića u Slavoniji traje od 1101. do 1304. godine. Obje ove godine mogu biti stavljene u pitanje. Arpadovići su i na području srednjovjekovne, a da ne govorimo o onome na kojem se pruža današnja Slavonija, prisutni i ranije. S druge strane, posljednji je Arpadović na ugarsko-hrvatskom prijestolju, Andrija Mlečanin, umro 1301. godine.

Obrađujući neke probleme Mimica je propustio govoriti o nekima od njihovih bitnih aspekata. Primjerice, baveći se pitanjem kolonizacije i doseljavanja stanovništva iz drugih krajeva u Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, nije spomenuo strane vitezove, koji su također činili jednu od važnih grupa među useljenicima, te bili začetnici moćnih plemićkih rodova (poput roda Héder ili Hermán), čiji su se posjedi nalazili i na području Slavonije. Iako je o tome do danas i u hrvatskoj i u mađarskoj historiografiji više puta pisano, to pitanje nije obrađeno u sintezama na koje se oslanja, pa toga razumljivo nema ni u njegovu tekstu. Nekorištenje dodatne, pa i novije literature, inače je u više slučajeva dovelo do nepotpunosti i pojednostavljivanje prikaza nekih zbivanja (poput pitanja otpora Žigmundovoj vlasti, braće Horvata, Lackovića).

No, bez obzira na sve gore rečeno, i dalje glavnim problemom Mimičine knjige, ako o ovom djelu govorimo s obzirom na povijest Slavonije, ostaje činjenica da ono gotovo ništa ne govori o Slavoniji. Jasno, kako bismo shvatili događaje i procese na ovom prostoru, moramo ih promatrati u širem kontekstu, no u prvom redu moramo se baviti i njima samima.

Marija Karbić

*

Rani novi vijek (doba osmanske vlasti)

IX. poglavlje „Borba za opstanak Hrvatske u 15. i 16. stoljeću“ zauzima relativno mali dio sinteze Bože Mimice *Slavonija od antike do XX. stoljeća* (str. 243-275). Daleko najveći dio ovog poglavlja posvećen je vojno-političkoj povijesti habsburške Hrvatske (tj. kraljevstava Hrvatske, Slavonije i Dalmacije) kao cjeline, što bi moglo zbuniti neupućenog čitatelja budući da je riječ o monografiji o slavonskoj povijesti. Autora bi moglo opravdati to što očito prihvaća kasnosrednjovjekovno, odnosno predosmansko – dakle teritorijalno mnogo šire - viđenje granica Slavonije i činjenica da „ostaci ostataka“ Slavonije u 16. stoljeću pod habsburškim žezlom počinju vojno-upravno funkcionirati kao jedinstvena cjelina u simbiozi s „ostacima ostataka“ ostalih hrvatskih krajeva (shvaćenih u konceptualnom okviru moderne hrvatske nacije) te je gotovo nemoguće odvojiti glavna zbivanja u ranonovovjekovnoj habsburškoj Slavoniji od habsburške Hrvatske. No, autor nije primijenio ista mjerila za područja pod osmanskom vlašću u Slavoniji koja su bila usko povezana s drugim područjima pod osmanskom vlašću, poput Ugarske ili Bosne, o kojima autor ne govori doslovno ništa. Nema ništa ni o osmanskoj državi i dinastiji,

za razliku od habsburške. Očito je da Mimica piše i o neslavonskoj Hrvatskoj (u modernom značenju) jer slavonsku povijest doživljava primarno kroz prizmu nacionalne povijesti (i Zapada općenito) u duhu tradicionalne hrvatske vojno-političke historiografije 19. i 20. st. Gotovo se čini da autor smatra da je slavonska povijest neodvojiva i nerazlučiva od one hrvatske. Štoviše, autor paralelno koristi termine Hrvatska i Slavonija u kasnosrednjovjekovnom i u modernom značenju stvorenom tijekom nacionalnointegracijskih procesa u 19. st., što bi ponegdje moglo dovesti do zabune kod neinformiranih čitatelja. Ovo poglavlje napisano je praktički bez većih znanstvenih ambicija, kao prilično pitak povijesni pregled za laike koji ponekad ima stil publicistike, no valja primijetiti da autor voli baratati citatima i frazemima ozbiljnih historioografa poput Nade Klaić, Nevena Budaka i Tomislava Raukara. U stručnom pogledu kvaliteta unutar njega varira: od prilično korektnih potpoglavlja do potpunih promašaja. Kao sintezu spomenutog razdoblja u slavonskoj povijesti teško da možemo preporučiti ovaj tekst, iako je za svaku pohvalu autorova hrabrost za upuštanje u ovakav pothvat kada se već profesionalni povjesničari ne usuđuju. Da je, kojim slučajem, ovakav tekst bio objavljen sredinom prošlog stoljeća (a podaci korišteni u njemu već su tada postojali), postao bi nesumnjivo historiografski klasik, no početkom 2013. ne možemo se oteti dojmu da je riječ o ponešto zastarjelom pristupu u historiografiji.

Autor korektno i prilično opširno prikazuje povijest dinastije općenito i njen burni dolazak na vlast u Hrvatskoj u prvoj polovici 16. st. u potpoglavlju „Povratak Habsburga na hrvatsko prijestolje“ (str. 245-247), „Ferdinand I. i Hrvati“ (str. 248-249), „Cetinski sabor i građanski rat“ (str. 250-256). S druge strane, drugom podjednako važnom događaju (ili nizu događaja) – osvajanju i uspostavi osmanske vlasti (Mimica je naziva pomalo zastarjelo „turskom“) u hrvatskim krajevima, poglavito na prostoru savsko-dravskog međurječja, Mimica posvećuje iznenađujuće malo pažnje u potpoglavlju „Komadanje Hrvatske u 15. i 16. stoljeću“ (str. 257-259). Ovom potpoglavlju nedostaju konkretni podaci o osvajanjima i osmanskim vojnim pohodima, pogotovo na području današnje Slavonije, koja bi ipak trebala biti fokus ove knjige. Naravno, svi su podaci zapadnog porijekla i nema naznaka korištenja ni orijentalne literature, kamoli izvora. Uspostavi protuosmanskog obrambenog sustava s habsburške strane – kao i nešto informacija o obrambenoj politici s osmanske strane – posvećeno je relativno dosta mjesta u pristojno napisanom potpoglavlju „Vojna krajina“ (str. 260-262). U potpoglavlju „Društvena previranja i bune“ (str. 263-266) obrađuju se na pristojan način društvena trvenja i nemiri na hrvatskim prostorima pod habsburškom vlašću u ovom razdoblju, prvenstveno Slavoniji u predosmanskom smislu, no nedostaje bilo kakva informacija o sličnim procesima na području pod osmanskom vlašću. Potpoglavlje netočnog naslova „Prvi neuspjeh Osmanlija“ (str. 267-269) gotovo je u potpunosti posvećeno zbivanjima uoči i tijekom i neposredno nakon Sisačke bitke 1593. U oči upa-

da nacionalno-romantičarski patos s kojim autor obrađuje (pozivajući se na Dragutina Pavličevića) ovu značajnu bitku napuštajući u potpunosti vode vriednosno neutralne historiografije. Konačno, Slavoniji pod osmanskom upravom Mimica je posvetio potpoglavlje „Slavonija pod turskom vlašću“ (str. 270-273). Dok kod prethodnih potpoglavlja korištena literatura – gotovo u potpunosti utemeljena na zapadnim izvorima – uglavnom uspijeva informirati autora o svim važnijim zbivanjima i procesima, u ovom potpoglavlju upada u oči, pa i smeta, potpuno ignoriranje ili nepoznavanje značajnih osmanističkih radova – prvenstveno Nenada Moačanina – o društveno-ekonomskoj povijesti osmanske Slavonije koji su ZNAČAJNO obogatili, pa i potpuno izmijenili, naše spoznaje o ovom razdoblju. Ovo potpoglavlje bi se moglo opisati kao najveći promašaj ovog poglavlja iz stručne perspektive.

„Slavonija u 17. stoljeću“ (str. 277-301) naslov je sljedećeg, X. poglavlja spomenute Mimičine knjige. Generalne opaske koje sam iznio na početku prikaza IX. poglavlja vrijede bez iznimke i za ovo poglavlje. Njeno prvo potpoglavlje, „Politički i društveni okvir“ (str. 279-281), zasniva se na radovima Nade Klaić, no sa žaljenjem se može zaključiti da je riječ isključivo o hrvatskim krajevima pod habsburškom vlašću, bez spomena o Slavoniji pod Osmanlijama. Potpoglavlje „Tridesetogodišnji rat“ (str. 282-285), osim općeg tijeka toga rata i učešća Hrvata u njemu te onodobne dinamične povijesti habsburške dinastije, obrađuje i pitanje položaja „vlaških“ (kako, ponešto politički nekorektno, inzistira Mimica) doseljenika u Hrvatskoj i donošenja čuvenih *Statuta Wallachorum*. U maniri tradicionalne hrvatske historiografije 19. i 20. st., i Mimica, relativno neprikladno ovako koncipiranom djelu, posvećeje izuzetno veliku pažnju seriji zbivanja poznatoj kao Zrinsko-frankopanska urota, u arhaično i ponešto poetično inverzno naslovljenom potpoglavlju „Urota zrinsko-frankopanska“ (str. 286-290). Potpoglavlje „Rat za oslobođenje od Osmanlija“ (str. 291-295) donosi osnovnu vojnu događajnicu na glavnom austrijskom i ugarskom bojištu te, nešto detaljnije, u Slavoniji u odlučujućem ratnom razdoblju 1683-1699. Poseban je naglasak stavljen na djelatnost fra Luke Ibrišimovića kojem je posvećeno čak nekoliko pasusa. Na kraju se spominju i merkantilističke mjere koje su habsburške vlasti počele provoditi nakon zauzimanja opustošenih zemalja Slavonije i Srijema krajem 17. st. Potpoglavlje „Hrvatsko-slavonski gradovi u 17. stoljeću“ (str. 297-299) donosi Mimičin izlet u ovu važnu društveno-povijesnu temu. I dok je njegov prikaz habsburških gradova u Hrvatskoj i Slavoniji zasnovan na kakvom-takvom poznavanju literature, autorov tretman osmanskih gradova u Slavoniji u 17. st. pokazuje priličnu neinformiranost i o relevantnoj literaturi i o samoj temi. Ova opaska vrijedi i za posljednje potpoglavlje ovog poglavlja, pod naslovom „Šokci u istočnoj Slavoniji“ (str. 301-302). Kao ilustraciju za ovo evo i jednog primjera: autor potpuno nekritički citira multidimenzionalno apsurdan, zapravo komičan, zaključak M. Markovića o šokačkom doseljavanju u

Slavoniju (u predosmanskom, osmanskom ili postosmanskom periodu, nije baš sasvim jasno): „Starosjedioci iz Slavonije prihvaćali su zemljake iz Bosne jer su u njima prepoznavali svoje sunarodnjake u nevolji“.

Dino Mujadžević

*

18. stoljeće

Djelo Bože Mimice obrađuje povijest Slavonije kroz stoljeća. Međutim, značajan dio teksta, možda i gotovo polovina knjige, sadržajno nema veze s temom knjige. Premda naslov knjige upućuje na temu, u većem dijelu teksta obrađena je povijest drugih dijelova Hrvatske u 18. stoljeću, što nije tema ove knjige. Tako se primjerice, spominje šećerana u Rijeci, riječki poduzetnik Ludovik Adamić, Međimurje, Banska krajina, političko-kameralna škola u Varaždinu, rudnik bakra u Rudama kod Samobora itd. Da se razumijemo, to su također bitne teme za hrvatsku povijest, ali nemaju nikakve veze s temom knjige iskazanom u njezinu naslovu.

Rad obiluje nepreciznim, a dijelom i netočnim, ili krivo interpretiranim tvrdnjama. Primjerice, autor upotrebljava naziv Hrvatsko kraljevsko vijeće, što je pogrešno jer bi trebao koristiti Hrvatsko kraljevsko vijeće. Razlika je u osnivaču ove institucije. Naime, Hrvatsko kraljevsko vijeće osnovala je kraljica Marija Terezija, a ne Sabor Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije; stoga, za spomenutu instituciju nije primjereno upotrebljavati pojam Hrvatsko kraljevsko vijeće. Slično tako navodi da je Požarevačkim mirom „udaren temelj razvoja trgovine austrijskih zemalja na cijelom Levantu“, što nije točno. Premda je Habsburška Monarhija nastojala tim mirom uspostaviti potpuni nadzor nad trgovinom s Osmanskim Carstvom, to joj nije uspjelo jer je lošom carinskom politikom domaće trgovce stavila u nepovoljan položaj te ih učinila nekonkurentnim u borbi s trgovcima iz Osmanskog Carstva.

Potpuno je krivo prikazao urbarijalne odnose u Hrvatskoj i Slavoniji. Najprije postoje značajne razlike između Hrvatske i Slavonije. Prema autoru na području Slavonije problem je bio u pretvaranju podložničkih obaveza iz naturalnog u novčani namet, što je netočno. U Slavoniji je Caraffina komisija odredila da stanovništvo mora podmirivati podložničke obaveze u novcu. Tijekom prve polovine 18. stoljeća vlasnici imanja započeli su uvođenje naturalnih podložničkih obaveza (tlaka, desetina, devetina) u Slavoniji, što je rezultiralo pogoršanjem društvenih prilika, koje su se manifestirale pojačanom hajdučijom te pobunama. Urbarijalna regulacija (1774.-1780.) nema nikakve

veze sa Slavonijom, već se odnosi samo na tri hrvatske županije (Varaždinska, Zagrebačka i Križevačka). Urbar koji je nastao na temelju te regulacije vrijedio je samo na tom području.

Autor je potpuno zanemario djelovanje pojedinih komorskih komisija. Tako nema ni riječi o djelovanju Caraffine komisije s početka 18. stoljeća. Ni u nastavku nema ni riječi o djelovanju komorskog inspektora Eberlea, Hamiltonove te Keglević-Sebellonijeve komisije. Također, nema ni govora o djelovanju komorskih službenika, kao ni Alexandera von Kallanecka, upravitelja komorske uprave u Osijeku, koji je svojom 25-godišnjom djelatnošću u Slavoniji sigurno ostavio značajni trag. Autor naravno ne spominje negativne posljedice ratova s Osmanskim Carstvom. Da je upotrijebio Gavrilovićeve knjige iz tadašnje povijesti Slavonije i Srijema, dobio bi vrlo zornu sliku stanja komorske uprave kao i obveza prema vojnim i komorskim vlastima koje su opterećivale domaće stanovništvo.

Premda u radu spominje Matiju Antuna Reljkovića, potpuno je smetnuo s uma njegovog suvremenika Ivana I. Kapistrana Adamovića, koji se isticao svojom gospodarskom djelatnošću i u teoriji i u praksi. Uzimajući u zakup pojedina slavonska vlastelinstva (Valpovo), unaprijeđivao je gospodarstvo na njima, ali je i stjecao praktična iskustva koja je pretočio u ekonomsko djelo koje je napisao kao upute svojim vlastelinskim provizorima. Također, autor je propustio spomenuti Reljkovića sina koji je bio autor djela *Kuchnik*, koje donosi mnoge upute stanovništvu kako što bolje obrađivati vlastita gospodarstva. Slično je tako trebalo spomenuti i djelatnost grofa Antuna Jankovića Daruvarskog koji je svojim djelatnošću kao veliki župan Požeške županije mnogo pridonio napretku gospodarstva na području Požeške županije, kao i na svojim vlastelinstvima (Pakrac, Daruvar te Stražeman). Njegovu djelatnost cijenila je i kraljica Marija Terezija, koja ga je 1768. nagradila zbog unapređenja svilarstva u Slavoniji, a i njezin nasljednik koji mu je povjerio važne državne službe.

Autor je pišući ovu knjigu koristio samo manji broj radova te nije upotrijebio većinu danas relevantne literature. Nevjerojatno je da se netko upusti u pisanje knjige o Slavoniji, a da pri tome ne posegne za radovima Josipa Bösendorfera, Ive Mažurana, Slavka Gavrilovića, Igora Karamana, Miroslave Despot, Kamila Firingera, Stjepana Sršana te drugih povjesničara koji su se bavili poviješću Slavonije. Isto tako trebao je dio svoga vremena posvetiti i objavljenom arhivskom gradivu koju su objavili Stjepan Sršan, Ive Mažuran, Josip Barbarić te drugi povjesničari. Čak su i radovi pojedinih amatera, primjerice gospođe Ljerke Perči, zaslužili pozornost svakog autora koji se upusti u pisanje sinteze povijesti Slavonije. Umjesto toga upotrijebio je sažetke predavanja pojedinih povjesničara (Kolar, Matanović, Korade, Hoško, Stančić te Šuljak), koja su objavljena u knjižicama sažetaka 1. te 2. kongresa

hrvatskih povjesničara. Bilo bi bolje da je proučio njihove radove i knjige, što bi mu omogućilo puno bolje sagledavanje društveno-ekonomskih, kulturnih, crkvenih prilika u Slavoniji tijekom 18. stoljeća. Sigurno bi njegov prikaz svih problema iz povijesti Slavonije u 18. stoljeću bio puno kvalitetniji, precizniji i točniji. Da je, osim *Historije naroda Jugoslavije*, proučio radove i knjige Igora Karamana, Slavka Gavrilovića, Miroslave Despot te drugih povjesničara, njegov prikaz gospodarstva u Slavoniji u 18. stoljeću bio bi i kvalitetniji i točniji. Da je proučio djelo Slavka Gavrilovića *Prilog istoriji trgovine i migracije Balkan-Podunavlje XVIII i XIX stoleća* uvidio bi sve negativne posljedice Požarevačkog mira, koje su utjecale na trgovačku djelatnost trgovaca iz Habsburške Monarhije te bi bolje razumio utjecaj svih faktora, koji su s jedne strane ograničavali razvoj njihove trgovine, a s druge omogućili trgovcima iz Osmanskog Carstva preuzimanje kontrole nad monarhijskom trgovinom s Osmanskim Carstvom i Levantom.

Slično bi bilo i da je proučio djela Alexandera Buczynskog, Željka Hojčevića, Nenada Moačanina, Karla Kasera te Damira Matanovića. U tom bi slučaju i njegov prikaz povijesti Vojne krajine u Slavoniji bio kvalitetniji, precizniji i točniji, pa mu se sigurno ne bi potkrale tvrdnje o plaćanju kontribucije od strane stanovnika Slavonske vojne krajine, što nije točno jer su oni od druge polovine 18. stoljeća plaćali zemljarinu (*Grundsteuer*) koja je pripadala vlasniku zemlje, u ovom slučaju Dvorskoj komori. Prikazujući povijest Slavonske vojne krajine, trebao je prikazati proces reformi koje su izvršene na tom području tijekom 18. stoljeća, te navesti imena onih koji su ih osmišljavali i promjene koje su tim reformama izazvane. Da je to učinio sigurno bi na taj način prikazao i promjene u položaju stanovništva nastanjenog na tom području. Primjerice, kad je riječ o tzv. časničkoj tlaci, važno je naglasiti da su je stanovnici bili obavezni davati samo dok su zapovjednici umjesto dijela plaće primali zemlju kao ekvivalent za taj dio. Nakon provedenih reformi polovinom 18. stoljeća koje su, između ostaloga, rezultirale i profesionalizacijom vojne službe s obzirom na časnike, vojni su zapovjednici cijelu plaću dobivali u novcu, čime je prestala obaveza davanja časničke tlake.

Milan Vrbanus

*

19. stoljeće

Godine 2009. hrvatski numizmatičar i publicist Bože Mimica objavio je u Zagrebu dvosveščani pregled povijesti Slavonije, prvi takve vrste. S trogodišnjim odmakom autor je kod drugoga privatnog izdavača objavio i drugo izdanje, iz čega bi se moglo zaključiti da je prvo izdanje polučilo uspjeh kod čitateljstva. Drugo izdanje u sadržajnom pogledu nije mnogo drukčije, odnosno u tekstu su učinjene tek neke manje izmjene kozmetičke naravi, ali je zato u vizualnom pogledu riječ o mnogo luksuznijem djelu: knjiga je tiskana na visokokvalitetnom papiru, s tvrdim koricama te s velikim brojem dobro probраних илустрација u boji (uključujući i dojmљive umjetničke fotografije Zvonimira Tanockog i Ive Pervana). Navedenim odlikama valja pridodati i cijenu kojom se ovo djelo ubraja među najskuplje u suvremenom hrvatskom knjižarstvu (1300 kuna).

U impresumu prvoga izdanja navedeno je da su recenzenti knjige akademik Petar Strčić i dr. sc. Željko Bartulović, a kao glavni urednik potpisan je Zvonimir Bojčić.

Na temelju uvida u jedan manji dio knjige *Slavonija – Zlatno srce Hrvatske*, točnije uvidom u dva njezina poglavlja u kojima se obrađuje razdoblje XIX. stoljeća (drugo izdanje, sv. I., str. 517.-635.), upućenijem čitatelju nameće se zaključak da je riječ o jednoj slaboj knjizi koju odlikuje niz metodoloških, strukturnih i sadržajnih nedostataka, i koja je kao takva posve nepouzdan izvor spoznaja o prošlosti Slavonije. Stoga se nikako ne bismo mogli složiti s ocjenom jednoga od recenzenata koji je u predgovoru istaknuo da će Mimičina knjiga korisno “poslužiti kao priručnik studentima i učenicima” (sv. I., str. 7.).

Koliko je autoru ovih redaka poznato, ni prvo ni drugo izdanje Mimičine knjige dosad nije bilo kritički vrednovano, te su se na knjigu mahom površno i pohvalno osvrtnali nestručnjaci. Štoviše, knjiga je 2010. godine ovjenčana i nagradom “Josip i Ivan Kozarac” u kategoriji knjige godine u području znanosti. Podatak je to koji ne ide na čast Društvu hrvatskih književnika koje tu nagradu dodjeljuje, čak i kada bismo se složili oko inače dvojbenoga uvrštavanja Mimičine *Slavonije* u kategoriju znanstvenih djela (sâm autor u predgovoru – sv. I., str. 8. – ističe da se odlučio “za stručni pristup u pisanju teksta, bliži publicističkom nego strogo znanstvenom načinu izlaganja”).

Osnovna zamjerka odnosi se na sâm sadržaj djela koji, barem kada je riječ XIX. stoljeću, ne odgovara naslovu: *Slavonija – Zlatno srce Hrvatske. Povijest Slavonije od antike do XX. stoljeća* predstavlja neusprio i neznanstven

pokušaj sinteze hrvatske povijesti u kojemu prostoru Slavonije nije pridano više pozornosti negoli u bilo kojoj kvalitetnijoj sintezi domaće povijesti. Kao potvrdu izrečenog dovoljno je spomenuti da u poglavlju “Stvaranje građanskog društva” (517.-581.) prvi izravniji osvrt na prostor Slavonije nalazimo na 546. stranici, te da je i tu posrijedi tek kraći osvrt (546.-547.) koji ne donosi ništa više od onoga što bi donijeli i drugi opći pregledi hrvatske prošlosti. Zatim slijedi opširan opis revolucionarnih zbivanja iz 1848. i 1849. godine, da bi se o Slavoniji opet progovorilo tek na 555. stranici. Na sličan način Slavonija je (pre)malo zastupljena i u poglavlju “Razdoblje dualizma”. Takav omjer opće hrvatske povijesti i slavonske povijesti donekle je razumljiv ako imamo na umu da sinteza slavonske povijesti nije jedina regionalna povijest koje se prihvatio Bože Mimica: prije Slavonije obradio je, također u slično koncipirana dva sveska, prošlost Dalmacije, a nakon Slavonije došao je red i na dvosveščanu *Povijest Istre, Rijeke i Kvarnera*.

Strukturno, riječ je o vrlo nepreglednom djelu koje obiluje ponavljanjima i nespretno umetnutim digresijama, a važno je naglasiti da je posrijedi zapravo prikaz isključivo političke povijesti te da će zainteresirani čitatelj među koricama dvaju svezaka pronaći vrlo malo podataka o društvenom životu, prosvjeti, demografiji, zdravstvu, svakodnevicu i sličnim temama koje izlaze iz usko političkog okvira.

Izbor literature je selektivan i vrlo sporan. Citirana literatura nerijetko je zastarjela, u većini slučajeva autor koristi naslove koji nisu relevantni nauštrb onih doista važnih, te često ne poznaje ili ignorira novije rezultate hrvatske historiografije. Nadalje, autor se prema predlošcima uglavnom odnosi nekritički, a nerijetko svoje prikaze temelji i na različitim, posve oprečnim viđenjima. Izrečene ocjene mogu se potkrijepiti mnogim primjerima, a na ovom mjestu izdvajam tek nekoliko njih.

Prepričavajući rezultate istraživanja Petra Korunića o etničkom i nacionalnom identitetu, autor citira tek jedan manji Korunićev rad iz 2002. godine te domeće da je Korunić zbog “ograničena prostora [...] prikazao samo dio svojega opsežna istraživanja” (sv. I., 523.), potpuno zanemarujući da je do 2012. godine, kada je objavljeno drugo izdanje Mimićine sinteze, Korunić objavio još veći broj radova o istoj temi, uključujući i monografiju *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije. Nacija i nacionalni identitet* (2006.). U opisu lika i djela Ante Starčevića (sv. I., str. 599.-602.) autor ne koristi niti jedan rad Mirjane Gross te svoj prikaz zasniva na ipak manje relevantnim radovima Ive Petrinovića i Ive Frangeša, čemu pridodaje čak i neke publicističke i novinske tekstove koji nisu posve nevažni, ali su ipak drugorazredni izvori. Takav pristup njegovu radu dodatno oduzima od ozbiljnosti. O Anti Starčeviću bez Mirjane Gross ne može se pisati, barem ne na ozbiljan način.

S obzirom na kompilatorski karakter ovoga djela (od čega ne bježi ni sâm autor), nije začudno da se autor često poziva na druge autore, no vrlo je neobično da to čini čak i u slučajevima kada nije riječ o tumačenjima ili ocjenama, već i o običnim činjenicama. Primjerice, Mimica piše: “Prema I. Balti, Slavonska vojna krajina imala je tri regimente (pukovnije) – Brodsku, Gradišku i Petrovaradinsku.”

Uočljivo je da su dijelovi Mimičine knjige u kojima se on, prepričavajući ili citirajući veće pasuse, oslanja na literaturu, pa makar to bila i ona koju ne bismo mogli nazvati najrelevantnijom, donekle solidni i pregledni. No, svaki odmak od pojedinoga pouzdanog predložka odvodi autora na klizav teren i rezultira mnoštvom raznovrsnih površnih ili posve pogrešnih interpretacija te činjeničnih pogrešaka.

Opisujući ukratko osnovne značajke vladavine bana Dragutina Khuen-Héderváryja, Mimica poseže za enciklopedijskom natuknicom Mate Ujevića iz 1962. godine te pritom citira jedan veći pasus. Pa premda je Ujevićeva natuknica razmjerno solidna za vrijeme i prilike u kojima je nastala i objavljena (prije pola stoljeća, u jednoj socijalističkoj enciklopediji), bilo bi uputno da je Mimica svoje viđenje zasnovao na nekom suvremenijem i relevantnijem prikazu Khuenova banovanja (primjerice, na iscrpnoj i izvrsnoj biografskoj natuknici objavljenoj u sedmom svesku *Hrvatskoga biografskog leksikona* iz 2009. godine). Povrh toga, kao još veći problem nameće se netočno i zbunjujuće citiranje Ujevićeva članka. Mimica, naime, u svomu “citat” navodi da je Khuen uveo “novi poslovnik sa tzv. klatuzom (raspuštanje sabora, op. aut.) [...]” (sv. I., str. 615.). Budući da riječ “klatuza” u hrvatskom jeziku ne postoji, na prvi je pogled očito da Mimica misli na ustanovu tzv. kloture, no upućeniji čitatelj ostaje zbunjen i u nevjerici da je Mate Ujević mogao načiniti takvu pogrešku. Uvid u Ujevićev tekst pokazuje da je Mimica jednostavno netočno citirao izvornik i da vrsni hrvatski enciklopedist doista točno govori o kloturi. Nadodajmo, naposljetku, da ustanova kloture nije podrazumijevala raspuštanje Sabora, kako “pojašnjava” Mimica, već mogućnost da saborska rasprava o pojedinom pitanju bude zaključena četvrtoga dana rasprave (s ciljem ograničavanja govora oporbenim zastupnicima).

Govoreći o Khuenu, Mimica također iznosi i tvrdnju prema kojoj je taj ban “odobravao velikosrpsku politiku protiv Hrvatske davanjem unosnih mjesta Srbima i pomagao Srpsku samostalnu stranku”, te da je uz “njegovu potporu pokrenut [...] u Zagrebu konzervativni srpski list *Srbobran*, a u Zadru *Srpski glas*” (sv. I., str. 618.). Uz navedenu tvrdnju ne nalazimo bilješku, a u bilješki broj 34, umetnutoj malo dalje, Mimica se poziva na pisma biskupa Josipa Jurja Strossmayera pisana Luji Vojnoviću (objavljena u splitskom dnevniku *Novo doba* 1934. godine). U tim pismima nema ni traga gore navedenim tvrdnjama o Khuenuv udjelu pri pokretanju *Srbobrana* i *Srpskoga glasa* (što

se čini osobito teško mogućim), pa nam preostaje tek nagađati otkuda autoru te spoznaje. Naposljetku, ni citat koji neposredno prethodi bilješci 34 također ne nalazimo u spomenutom prilogu Luje Vojnovića.

I letimičan uvid u spomenuta dva poglavlja otkriva brojne činjenične pogreške. Primjerice, iznoseći osnovne biografske podatke o Kršnjavom (sv. I., str. 621.), Mimica pogrešno navodi gotovo sve što je mogao. Kaže da je Kršnjavi studirao u Beču od 1887. do 1893. (u stvarnosti je studij upisao 1886., a doktorirao 1891.), da je od 1887. obnašao dužnost predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu (a zapravo je Kršnjavi tek 1891., po završetku studija, stupio na tu dužnost), dok je podatak o “samo godinu i pol” dana “vjernosti” biskupu Strossmayeru (sv. I., str. 619.) također krajnje proizvoljan i netočan. Vezano uz Kršnjavoga, Mimica za zgradu zagrebačkoga Hrvatskog narodnog kazališta kaže da se nalazi na “današnjem Wilsonovu trgu” (sv. I., str. 621.). Bilo da je riječ o previdu, bilo da je riječ o hotimičnom ignoriranju stvarnoga današnjeg naziva trga, ovakvih pogrešaka svejednako ne bi smjelo biti u ozbiljnijoj publicistici, a kamoli u znanstvenom djelu. Takve pogreške, kao i sve ostale izdvojene u ovom kratkom prikazu, ne služe na čast ni autoru ni njegovim recenzentima.

Pišući o prilikama u Slavoniji uoči 1848. godine autor ističe da su vlasnici “posjeda u Slavoniji pretežno Nijemci, Mađari i Židovi [...]” (sv. I., str. 555.). I dok bi se o broju i posjedovnoj snazi slavonskih Nijemaca i Mađara 1848. godine možda još i moglo raspravljati, svatko upućen u hrvatsku povijest dobro zna da Židovi sve do 1860. u Habsburškoj Monarhiji nisu uživali pravo posjedovanja nekretnina.

Pri prikazu prošlosti pravaštva autor također ima povećih poteškoća. “Domovinašku” pravašku frakciju na jednom mjestu pogrešno naziva “domovinskom” (sv. I., 611.), da bi ju na jednom drugom mjestu (sv. II., str. 9.) točno nazvao “domovinaškom strujom”, no tada je pobliže određuje riječima “domovinaška struja Josipa Franka”, što je, dakako, posve netočno (“domovinaši” su, uči se to i u osnovnoj školi, bili protivnici Josipa Franka i njegovih sumišljenika). Nije to, međutim, usamljen slučaj da autor tvrdi nešto što je zapravo dijametralno suprotno prošloj stvarnosti. Na jednom drugom mjestu, primjerice, tvrdi da je “Jelačićev kult sustavno [...] njegovala pravaška inteligencija” (sv. I., str. 574.), a dobro je znano, ili bi barem trebalo biti, da su Starčević i njegovi pristaše zastupali nepokolebljivo oštar i negativan stav prema Jelačiću i njegovoj uspomeni (vidi, na primjer, Starčevićeve saborske govore i pjesničke uratke steklišâ kakav je bio August Harambašić). Mimici se također omiče i ocjena da Čista stranka prava nakon 1903. “postaje glavni politički čimbenik u stranačkom životu, napose u Slavoniji” (sv. I., str. 612.). U stvarnosti, ta je stranka u Slavoniji (i) tada bila razmjerno slaba, vidljiva tek

u pojedinim sredinama, što bi autoru moralo biti poznato budući da se u svom prikazu poziva i na radove Stjepana Matkovića.

Važno je napomenuti da su sve navedene pogreške – a posrijedi je tek izbor onih najkrupnijih i najočitijih¹ – prisutne u istom obliku i u prvom i u drugom izdanju, što zorno pokazuje da autor nije uložio mnogo truda u poboljšanje svoga teksta. Očigledno je, također, da ni stručna ni šira javnost – dijelom zbog ignorancije, dijelom zbog neznanja – nisu reagirale na slabosti Mimičina rada, te su jedine reakcije u tisku bile pozitivne i pohvalne. Budući da je riječ o popularno pisanom, vizualno privlačnom i očito uspješnom izdanju koje odašilje niz netočnih podataka i pogrešnih interpretacija, ipak se nameće potreba argumentirane kritike koja će ukazati na osnovne nedostatke, pa čak i štetne učinke Mimičine sinteze. U suprotnom, neće biti mjesta čuđenju ako za nekoliko godina u izlozima knjižara ugledamo i treće, još luksuznije i skuplje, a sadržajno nepromijenjeno izdanje.

Branko Ostajmer

*

Monarhistička Jugoslavija

I u ovom dijelu Mimičine monografije o Slavoniji uzalud ćete tražiti cjelovitu priču o Slavoniji. Zapravo, teško ćete uopće naći Slavoniju. Opći kontekst uvijek je poželjno pojasniti, ali ovdje on nije u službi objašnjavanja onoga što se u Slavoniji zbivalo, nego preuzima glavnu ulogu zauzevši ne manje od 90% ukupnog teksta. Svedena na marginu, Slavonija se spominje ili usputno u općem pregledu (primjerice, kao jedna od niza pokrajina u kratkim prikazima administrativnih reformi) ili se u spomenuti, ekstenzivni opći pregled nevjesto ubacuje poneki ulomak o Slavoniji. Način na koji su izabrani ovi ulomci nedvosmisleno svjedoči o autorovom solidnom nepoznavanju predmeta o kojem piše, pa nema smisla nabrajati čega sve nema (a trebalo bi biti), a teško je odgovoriti i zašto je ono čega ima uopće dospjelo u knjigu. Naime, na iole upućenijeg čitatelja ovi razbacani fragmenti mogu samo osta-

¹ U svomu nedostatnom poznavanju hrvatske prošlosti autor često posve miješa različite osobe, a ilustrativan je slučaj kada spominje atentate iz 1912. godine “na Cuvaja i Ivana Planinščaka, a 1913. na Ivana Škrleca” (sv. II., str. 12.), posve krivo misleći da je “Ivan Planinščak” također bio političar, a ne atentator (“Ivan Planinščak” je i u kazalu imena naveden kao “političar”). A nije najmanje važna ni činjenica da Mimica, kao i mnogi drugi prije njega, netočno navodi i ime i prezime tog atentatora koji se zapravo zvao Stjepan Planinšak.

viti dojam slučajnog odabira. Tako se u ovom poglavlju može pročitati nešto o Srijemu, jer je o njemu (davno, ali srećom objavljeno u pretisku) pisao Rudolf Horvat. Međutim, nema ništa o Baranji, koju bi se moralo spomenuti u priči o pomicanju upravnih i nacionalnih granica (u čijem je kontekstu naveden Srijem). Uostalom, nije spomenuto niti jedno drugo slavonsko područje, iako ne možemo reći da o njima nije pisano. Slično vrijedi i za izolirani ulomak u kojem je na temelju kronike kapucinskog samostana u Osijeku nabrojeno koje su događaje 1927. oni držali važnima. Ono što se moglo iskoristiti kao zgodno oživljavanje teksta ili možda ozbiljniji prikaz svakodnevnice ostalo je izdvojeno unutar političke kronologije i bez objašnjenja zašto je svedeno samo (i upravo) na 1927. godinu. Možda je bolji primjer način na koji je autor obradio agrarnu reformu, jedno od ključnih pitanja slavonskog međuraća. Od razmjerno obilne literature, on se poziva na jedan rad Zdenke Šimončić Bobetko (iako ih je ona napisala napretek) i na članak Snježane Ružić. To što je ovoj temi posvećeno čak i posebno poglavlje u inače kronološki strukturiranom i razdijeljenom tekstu, u drugim bi okolnostima pokazivalo kako je autor (s pravom) želio istaknuti važnost ove reforme. Međutim, druga dva tematska poglavlja (koja odskaču od spomenutog kronološkog ritma) dovode u pitanje ovako protumačenu namjeru. U jednom se radi o četničkim organizacijama (pa tu ima i nešto o četnicima u Slavoniji, jer je o tome pisao Zdravko Dizdar), ali ipak se moramo zapitati zašto je posebno poglavlje posvećeno baš njima, a ne nekim daleko važnijim pitanjima. Drugo (ukupno treće) tematsko poglavlje, u kojem je riječ o Hrvatskom katoličkom pokretu, i u kojem se uopće ne spominje Slavonija, ne ostavlja sumnje kako je nastao taj „patchwork“ nanižanih prepričavanja i podužih citata iz literature – površnim pregledom općih djela i poneke specijalizirane studije, nabavljene više slučajno nego sustavno.

Uzmimo još samo jedan primjer (iako bi ih se moglo nizati u nedogled). Politici Hrvatske seljačke stranke posvećena je velika pozornost, zapravo ona čini većinu općeg političkog pregleda (a cijela je knjiga upravo to, opći politički pregled). Međutim, o HSS-u u Slavoniji nema baš ništa, nema čak ni onoga što je inače najjednostavnije, poput izbornih rezultata u slavonskim kotarevima.

Kako je rečeno, glavninu knjige čini opća politička povijest hrvatskog međuraća, pa se postavlja pitanje je li Mimica dao barem njen pristojan pregled. Na žalost, i ovdje ima brojnih slabosti. Glavna je ona ista koju smo vidjeli u načinu na koji ubacuje pojedine fragmente o Slavoniji, a to je da sadržaj, strukturu, pa i interpretaciju diktira autoru poznata i pronađena literatura, a ne autorska koncepcija. Tako je, primjerice, sporazum Cvetković-Maček prvo ocijenjen kao loš za Hrvatsku, jer Maček „nije iskoristio prednost“ što je sporazum više trebao Srbiji nego Hrvatskoj, a već u rečenici iza toga možemo pročitati da se zapravo radilo o „podjeli Jugoslavije na interesne sfere između srpske i hrvatske političke elite“. Tu se samo možemo nadati da će nesretni

čitatelj prepoznati kako su tumačenja preuzeta iz „desne“ i „lijeve“ literature. Istina, inače je jasniji u tome da razne interpretacije pripadaju raznim autorima, ali tada ipak nedostaje i njegovo vlastito tumačenje. Doduše, kada se pročita nešto što je vjerojatno njegovo mišljenje (teško da je itko od citiranih povjesničara napisao nešto takvo), zaključimo da je i bolje što se suzdržavao u njegovom iznošenju. Reći kako je „ondašnja hrvatska politika indiferentna prema pitanjima ljudskih prava i liberalne demokracije“, odnosno da ne traži demokratizaciju, nego samo federalizaciju države, može samo netko tko ne zna baš ništa o tome da se oporbeni nastup gradio na demokratskim načelima (na što bi se uopće drugo mogli pozvati nego na prava glasa i prava osobe?).

Posljedica ovakvog rezanja i sastavljanja odlomaka iz radova drugih autora jest nesustavnost, čak zbrka, ponavljanje, neobjašnjivi prioriteti (zašto bi rezolucija hrvatske omladine iz rujna 1928. bila vrijedna ocjene da je „na prvom mjestu“ u političkim događajima krizne situacije nakon ubojstva vođa HSS-a u Narodnoj skupštini?) i, napokon, razlika u podacima. Tako se među stradalima u atentatu u skupštini 1928. jednom navodi Ivan Granda (štoviše, bilo zbog neznanja ili nespretno sročene rečenice, ispada da je tamo ubijen), a na drugom mjestu nije ni spomenut, iako se nabrajaju svi ubijeni i ranjeni. Ovo se može nazvati cjepidlačenjem, ali navedeno je kao primjer teksta koji oblikuje prepisivanje, a ne pisanje. (Uostalom, kada se govori o atentatu u Skupštini treba razumjeti da se radi o središnjoj točki političke događajnice i dubokoj nacionalnoj traumi, pa se nekome tko se njome bavi ne bi trebalo dogoditi „nevažno“ ispuštanje.)

Budući da se radi o kompilaciji dosadašnje historiografije (arhivskih izvora uopće nema, znači ni istraživanja), onda ipak treba reći nešto i o korištenoj literaturi. Naravno, ne treba svaki rad biti i istraživački, štoviše, sinteze su dobrodošle, ali ozbiljan sintetski pristup ima i jedan nužan preduvjet, a to je zaista dobro poznavanje svega što je o temi već poznato. Pretenciozno pisati sintezu o cijeloj regiji uz ovakvo nepoznavanje novije ponajprije hrvatske, srpske i mađarske historiografije (ili barem izdanja slavonskih znanstvenih i kulturnih institucija), ali i brojnih lokalnih monografija, blago rečeno, začuđuje. Autorov postupak je otprilike ovakav – pođe se od 2-3 najopćenitije sinteze hrvatske povijesti, zatim se izabere još nekoliko poznatih povjesničarskih imena (i to njihovi manji radovi, po mogućnosti članci, a ne monografije) i tome se doda nekoliko navoda iz enciklopedija (uključivo davno zastarjele ocjene Vase Bogdanova iz *Enciklopedije Jugoslavije* iz 1962.!). U literaturi ćemo naći čak i ono što je doista neshvatljivo – ozbiljno se u bilješci navode kao izvor sažetci izlaganja iz knjige sažetaka znanstvenog skupa (i to jednog skupa - Kongresa povjesničara u Puli, koji je održan na autorovom „terenu“ pa mu je valjda prisustvovao, ili je barem nabavio knjigu sažetaka). (Treba li reći da tako citirani autori imaju podosta objavljenih znanstvenih radova?)

Spomenimo ipak još i stil koji na trenutke prelazi iz književnog u govorni jezik (pa je hrvatsko pitanje „stavljeno na led“, a kada ga se konačno počelo rješavati bilo je to radi „viših sila“, pri čemu se vjerojatno misli na pogoršane međunarodne odnose). Ležernost zapravo ne bi uopće smetala da je u službi jasne ideje o onome što se želi reći, ali ovako govori samo o ograničenoj moći izražavanja. Pridodajmo tome i olako korištenje pejorativnih fraza, poput „policijsko-balkanske države“ ili „laskavih bizantinizama“ (kojima je kralj Aleksandar pokušao pridobiti neke uglednike za diktaturu). Država je doista bila policijska i diktatura je slamala pojedince, ali bi odmjereni rječnik pokazao da autor nije populistički ugađao dijelu potencijalne publike. Ili da barata bogatijim rječnikom. Možda čak i da razmišlja.

Ukratko, metodološki i stilski knjiga je na razini studentskog seminarskog rada i uz središnje odnose u znanosti i profesionalniju izdavačku politiku, mogla bi biti objavljena jedino u vlastitom izdanju samog autora.

Suzana Leček

*

Drugi svjetski rat

U trećem poglavlju knjige o Slavoniji u 20. stoljeću, naslovljenom *Hrvatski narod u Drugom svjetskom ratu* (121.-230.), autor progovara o mnogim temama, a prije svega ovdje ću dati kratak sadržajni pregled ovog poglavlja. Autor je poglavlje podijelio na dvije osnovne cjeline, tj. na dio posvećen razdoblju Nezavisne Države Hrvatske te na dio posvećen antifašističkom pokretu, a svaka od cjelina dodatno je raščlanjena na više manjih dijelova. Dakle, u sadržajnom dijelu ovaj povijesni pregled Mimica započinje s nekoliko stranica naslovljenih *Hrvatske ratne opcije* (123.-125.) u kojima ukratko ukazuje u kojem će smjeru pisati o razdoblju Drugog svjetskog rata te da će razmatranja temeljiti oko suprotstavljenih hrvatskih ratnih opcija (ustaška, komunistička, HSS-ovska).

Prva temeljna cjelina trećeg poglavlja naslovljena je *Hrvatska u sjeni nacionalističkog modela* (126.-180.) i raščlanjena je na dijelove: „Uspostava NDH“ (126.-135.), „Ratne opcije Hrvatske seljačke stranke“ (135.-142.), „Hrvatsko gospodarstvo u NDH“ (142.-149.), „Katolička crkva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj“ (149.-155.), „Kulturni život i prosvjetni rad u NDH“ (155.-163.), „Hrvatska vojska i obrana“ (163.-169.), „Uloga četnika u Nezavisnoj

Državi Hrvatskoj“ (169.-175.) i „Slom Nezavisne države Hrvatske“ (175.-180.). Idući dio poglavlja, odnosno druga temeljna cjelina naslovljena je *Antifašistička Hrvatska* (181.-224.), a sastoji se od ovih dijelova: „Proturječja partizanskog pokreta“ (181.-186.), „Uzroci ustanka u NDH 1941. godine“ (186.-192.), „Početak ustanka i prve ratne godine (1941-1942)“ (192.-198.), „Uspon antifašističkog pokreta u Hrvatskoj (1943-1944)“ (198.-205.), „Na izmaku rata“ (205.-213.), „Od partizanštine do vojničkog centralizma“ (213.-219.), „Ratni gubici Hrvatske i žrtve genocida (1941-1945)“ (219.-224.). Posljednji dio poglavlja sadrži znanstveni aparat, tj. bilješke (225.-230.) iz kojih je razvidno što je autor koristio u izradi ovog poglavlja knjige.

Iako se u prethodnom pasusu radi tek o suhoparnom nabranjanju, iz pojedinih naslova trećeg poglavlja vidljivo je na koji je način autor koncipirao ovaj dio sinteze, odnosno što ga je najviše zaokupilo prilikom pisanja knjige. Iako se u prikazima obično daje i kraći opis pojedinih (ili svih) pasusa izdanja, smatramo da za to ovdje odista nema potrebe, jer bi suhoparno nabranjanje podataka samo dodatno opteretilo ovaj kraći prikaz. S obzirom da je knjiga relativno nova i dostupna širem čitateljstvu, ovdje treba iznijeti nekoliko opaski vezanih uz izdanje, tj. uz treće poglavlje koje se odnosi na razdoblje Drugog svjetskog rata.

Što reći o tom poglavlju Mimičine knjige? Prije svega, treba konstatirati kako je autor korektno prenio podatke iz korištene literature, međutim ovdje ima i nekoliko veoma bitnih opaski. Iako nije nevažno, ipak nije presudno što je autor koristio selektivnu bibliografiju koja nije nadopunjena najsvremenijim spoznajama. Međutim, od svega u oči najviše upada činjenica kako se svojom tematikom ovo poglavlje ne poklapa s glavnim naslovom knjige, koju je autor naslovio *Slavonija u XX. stoljeću*. Odista je bespredmetno raspravljati o mnogim detaljima koje autor iznosi, jer u stvari autor daje sintetski pregled kratke povijesti cjelokupne Nezavisne Države Hrvatske, dok je Slavonija tek sporadično spomenuta. Dakle, ovo bi se poglavlje obrađenom tematikom prije moglo uklopiti u nekakav sintetski rad o povijesti NDH, negoli u sintetski rad koji je autor napisao i u kojem se naravno očekuje da je obrađivao i dao sintetski povijesni pregled spomenutog razdoblja za područje Slavonije. Iako je svaki sintetski rad nezahvalna tema, autor je ovdje ipak iskazao površan pristup, jer ne mogu se oteti dojmu kako je u stvari u trećem poglavlju u potpunosti promašio zadanu si temu rada. Naravno, treba dodati i da je sam autor u predgovoru napisao da će se usredotočiti na političku i gospodarsku povijest te da mu cilj rada nije pisanje znanstvene knjige, već svojevrsnog publicističkog djela, što naravno ne umanjuje prethodnu konstataciju kako se ipak radi o površnom pristupu u obradi slavonskih tema vezanih uz razdoblje Drugog svjetskog rata.

*

Druga Jugoslavija

IV. poglavlje Mimičine povijesne monografije o Slavoniji u 20. stoljeću (odnosno XVIII. poglavlje u ponovljenom izdanju), naslovljeno "Obnova i raspad druge Jugoslavije", u potpunosti odudara od naslova monografije. Naime, u navedenom poglavlju autor se ni u jednom segmentu ne osvrće na povijest Slavonije kao regije, već se općenito bavi hrvatskom poviješću nakon Drugog svjetskog rata. Autor nije uložio ni malo truda da u tematskim cjelinama navedenog poglavlja prikaže kako su se određeni povijesni događaji odrazili na prilike u Slavoniji. To je bilo moguće učiniti uvidom u postojeću literaturu koja se bavi Slavonijom kao regijom ili nekim njenim pojedinim dijelovima (kao npr. nedavno objavljena monografija *Vukovarsko-srijemska županija. Prostor, ljudi identitet*, ili npr. znanstveni radovi u časopisu *Scrinia Slavonica*). Dakle, barem kada govorimo o navedenom poglavlju, možemo konstatirati da je naslov knjige *Slavonija u XX. stoljeću* najobičnija marketinška prijevara, jer naslov ne odgovara sadržaju. Međutim, ni tekst koji je donesen u navedenom poglavlju nema sam po sebi neku značajniju vrijednost, jer se temelji na samo desetak naslova, kojima autor očito raspolaže u osobnoj kućnoj knjižnici. Autor je izvršio svojevrsnu kompilaciju odlomaka iz pojedinih knjiga, bez bilo kakve ozbiljnije znanstvene analize i kritičnosti. Lako je uočiti da autor za navedeno razdoblje nije koristio dosad jedinu znanstvenu sintezu koja se bavi poviješću Hrvatske u vrijeme komunizma, tj. knjigu Zdenka Radelića, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. – od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., te još neke njegove knjige i znanstvene radove, kao ni knjige i radove drugih uglednih znanstvenika koji se bave navedenim razdobljem, kao npr. Vladimir Geiger, Nada Kisić-Kolanović, Katarina Spehnjak, Hrvoje Matković i drugi.

Miroslav Akmadža